Eesti soost üliõpilasi ilmub Tartu ülikooli varssi pärast tema avamist; neist on osa üldiselt tuttavaks saanud eesti kultuuriloos: F. R. Fählmann (õppis ülikoolis 1817—1825), Kr. J. Peterson (1819—1820), Fr. R. Kreutzwald (1826—1831), Ph. Karell (1826—1832) jt. Seitsmekümnendate aastate lõpul leidub endid kindlalt eestlasiks tunnistavaid üliõpilasi juba paarikümne ümber ja 1912./13. õppeaastal võib nende arvu ümmarguselt 300 peale arvata — umbes 1/8 tolle-aegsest Tartu ülikoolis õppivast noorsoost.

1918. a. maikuus lõpetab ülikool saksa okupatsioonivõimu käsul tegevuse ja suurem osa õppejõude sõidab suvel Venemaale, kuhu sõja ajal suur osa ülikooli varandust ja õppeabinõusid on evakueeritud. Sügissemestril avatakse ülikool Saksamaalt siia komandeeritud õppejõududega, kellede kõrval töötab rida kohalikke sakslasi ja eranditena vähesed mittesakslased, täielise saksakeelse ja -meelse asutusena, kus eesti keelele vähematki aset ei leidu. Eesti üliõpilaskond oma suures enamuses jääb ülikoolist teadlikult eemale, protestides okupatsioonivõimu politika vastu üldiselt ja ülikooli suhtes eriti. Saksa võimu langemisel sai ülikool 1. dets. 1918. a. tegelikult Eesti riigi omaks ja 1919. a. sügisel algas ta oma tegevust uuesti, nüüd juba eesti ülikoolina, täiendatud tegevusalade poolest: juurde on tulnud täieline põllumajandus-teaduskond, niisama rida uusi professuure teistes teaduskonnis, eriti eesti ja teiste soome sugu rahvaste keele ja kirjanduse tarvis; ühendatud on ülikooliga endine veterinäär-instituut loomaarsti-teaduskonnana. Suur osa ülikooli varandusest, mis Venemaale evakueeritud, eriti raamatukogu, toodi Eesti-Vene rahulepingu põhjal sealt tagasi. Õppejõudude ülekaal on eesti soost; nende kõrval töötavad balti ja välismaa saksa, soome, rootsi, vene, šveitsi, prantsuse, inglise, juudi, ajuti ka läti soost teadusemehed. Loenguist peetakse üle 50% eesti keeles. Ülikooli raamatukogu köidete arv tõuseb 500 000 ligi. Ülikooli toimetusis, milledest ilmub 4 köidet aastas, leiduvad teaduslikud tööd ka eesti keeles.

Teiseks kõrgemaks õppeasutuseks Tartus oli veterinäärinstituut ehk loomaarsti-ülikool. See asutati 1848. aasta jaanuarikuul ja algas oma tegevust sama aasta sügisel „Tartu veterinäärkoolina", olles Vene riigis esimeseks iseseisvaks veterinäär-õppeasutuseks I järgu õigustega. 1873. a. muudeti kool veterinäär-instituudiks. Õpilaste arv, mis alguses vähepoolne oli, hakkas kaheksakümnendate aastate sees alatasa kasvama ja tõusis läbistikku 200 peale. Esimeste 25 aasta jooksul lõpetas õppimise 104 vet.-arsti, järgmiste 25 a. sees tõusis lõpetajate arv 1214 peale. Ühes okupatsiooni langemisega lõpetas ka endine veterinäär-instituut oma olemise, et Eesti ülikooli elluastumisega seda jälle jätkata, kuid seekord juba ülikooli teaduskonnana. Sõja ajal Venemaale evakueeritud raamatukogu ja õppeabinõud jäid sinna. Sellekohase kokkuleppe põhjal Eesti ja Vene valitsuse vahel kohustas Venemaa ennast veterinäär-instituudi varanduse eest väärilist tasu maksma, mis tänapäevani veel saamata.

1804. aasta sügisel avati Tartus gümnaasium kolme ülema klassiga (prima, secunda, tertia) ja selle kõrval kreiskool kolme